

MUUTAMIA PIIRTEITÄ ESKIL PETRAEUKSEN OSUDESTA TURUN AKATEMIAN ALKUVAIHEISIIN.

Eskil Petraeus, 'Ruotsin mies, mutta Suomeen suostunut' toimi ensimmäiset vuotensa (vv. 1628—34) Suomeen muuttuaan Turun koulussa, sittemmin lukiossa teologian lehtorina. Tästä toimesta luovuttuaan hän siirtyi Turun seurakunnan kirkkoherraksi ja tuomiorovastiksi, mutta sen ohessa hän vv. 1640—52 oli myös Turun akatemian ensimmäisenä jumaluusopin professorina. Tämän — raamatunkäännöskomitean puheenjohtajana ja suomen kieliopin laatijanakin suuresti ansioituneen — miehen nimi liittyy kuitenkin muullakin tavoin Turun akatemiaan ja nimenomaan jo ennen sen perustamista.

Ensimmäisen kerran Petraeuksen nimi tulee akatemian yhteydessä esille eräässä Pietari Brahen kirjeessä vuotta ennen akatemian perustamista. Tammikuun 7:ntenä 1639 päivätyssä tulevan akatemian työtä suunnittelevassa esityksessä hallitukselle Brahe näet ehdottaa, että Eskil Petraeus olisi Turun akatemian juhlallisten vihkiäisten yhteydessä vihittävä teologiantohtoriksi¹ ja hallituksen kirjeessä 9/III 1639 ehdotetaan akatemiaan teologian professoreiksi Eskil Petraeusta, Upsalan yliopiston apulaista Olaus Unonis'ta ja Turun lukion lehtoria Sveno Wigeliusta. Aktiivisesti Petraeus joutuu mukaan kuitenkin vasta hiukkasta myöhemmin.

Ruotsin hallitus näet näyttää suhtautuneen viivytellen anta-

¹ TIGERSTEDT, Handlingar rörande Finlands historia kring medlet af 17 århundradet, ss. 61—65.

mistaan lupauksista huolimatta Turun akatemian perustamiseen. Perustamispäätös oli tehty jo lokakuussa, mutta Per Brahen oli tuon tuostakin koetettava jouduttaa asian edelleen kehittymistä. Syksyllä 1639 sai Eskil Petraeuskin lähtiessään Tukholmaan valtiopäiville tehtäväksensä osaltaan kiiruhtaa perustamista.¹ Petraeus on laatinut asiasta mielenkiintoisen kirjallisen esityksen,² jossa hän ensiksi lausuu sen toivomuksen, että akademia perustettaisiin pian, toiseksi että akatemiaan valittaisiin opettajiksi parhaat saatavissa olevat voimat ja että nämä henkilöt saisivat määrättyinä päivinä kokoontua Turkuun aloittamaan työnsä. Vielä hän esittää, että akatemialle määrättäisiin kansleri ja varakansleri, että rehtoriksi määrättäisiin joku 'taitava ja ahkera aatelismies maan lapsista ja tälle hyvä vararehtori'. — Matkallansa Petraeuksella oli mukanaan erityiset suositukset valtaneuvos Pietari Banérille ja valtiokansleri Axel Oxenstjernalle.

Petraeuksen Ruotsissa viiptyessä joutui akatemian perustamiskysymys sitten lopulliseen vaiheeseen. 18/III 1640 päivätyssä kirjeessä valtaneuvos Pietari Banér ilmoittaa Brahelle, että akatemian perustaminen on lähellä toteutumistaan ja että myöskin muut 'mainitun kirkkoherran' (Petraeuksen) esittämät asiat ovat edelleen kehkeytymässä. Akatemian perustamiskirja on allekirjoitettu viikkoa myöhemmin 26/III 1640.

Muutamaa päivää myöhemmässä kirjelmässään (30/III) hallitus tiedotti Brahelle Turkuun, että Petraeus, joka nyt oli nimitetty teologian professoriksi vastaperustettuun akatemiaan, tuo mukanaan perustamisasiakirjan sekä Brahelle ja Rothoviukselle akatemian valtiokat, hallitusvallan merkit, samoin myöskin nimitettyjen uusien professorien valtakirjat.³

¹ C. M. SCHYBERGSON, Per Brahes brevväxling rörande Åbo akademi.

² Sv. litt.-sällskapet förh. o. upps. IX, s. 336.

³ Kirjeet julkaissut TIGERSTEDT, ss. 76—79 sekä SCHYBERGSON, Per Brahe och Åbo akademi, s. 19.

Vihkiäispäiväksi hallitus ehdotti kesäkuun 4:ttä suosittaen vihkiäisissä noudatettaviksi samoja juhlamenoja kuin Tarton yliopiston vihkiäisissä 8:aa vuotta aikaisemmin.

Näin oli Petraeus siis saanut olla melko huomattavalla tavalla jouduttamassa Turun akatemian perustamista. Hänen oma teologiantohtoriksi vihkimyksensä sen sijaan viivästyi olojen pakosta aina kesäkuun 22 p:ään asti, jolloin se tapahtui Upsalassa.

Tästä viivästyimisestä johtui, että Petraeuksen kuljetettavaksi määrätty Turun akatemian perustamiskirja ja muut asiakirjat sekä akatemian arvonmerkit tulivatkin perille akatemian rahastonhoitajan Gersin toimesta. Perustamiskirjan saavutua Turkuun piti akatemian konsistori kesäkuun 12:ntena 1640 — siis Petraeuksen vielä oleskellessa Ruotsissa — kokouksen, jossa päätettiin vihkiäiset pidettäväksi heinäkuun 15:ntenä. Kaksi päivää myöhemmin konsistori kokoontui uudelleen ja otti silloin esille kysymyksen rehtorin toimen täyttämisestä.

Konsistori oli periaatteessa samalla kannalla kuin Petraeus edellä mainitsemassamme lausunnossa, jossa hän oli ehdottanut siihen aikaan esim. Upsalassa käytännössä ollutta 'rector illustris', kunniarehtorin arvoa perustettavaksi. Tähän arvoon asetettiin konsistorissa ehdolle silloisen hovioikeudenpresidentin Juho Kurjen poika Knut Kurki. Kaikki professorit kannattivat ehdotusta edellyttämällä kuitenkin, että Eskil Petraeus, teologian professori, tulisi vararehtoriksi ja ottaisi rehtorin toimen kokonaan hoitoonsa siinä tapauksessa, että Knut Kurki ei kuukauden kuluessa ryhtyisi rehtorin toimeen. Saatavissa olleet tiedot eivät kerro, minkälaisen vastauksen nuoren rehtoriehdokkaan isä, presidentti Kurki on tähän v. 1640 tehtyyn esitykseen antanut. 26/I 1642 konsistorin uudistettua samanlaisen ehdotuksen Juho Kurki 5/VI vastaa, ettei hänen poikansa saattanut ottaa rehtorin tointa vastaan.¹ Rehtorin vel-

¹ Acta cons. acad. aboensis, ss. 43 ja 46.

vollisuudet joutuivat näin ollen aluksi Eskil Petraeuksen harteille.

Ja akatemian juhlallisissa vihkiäisissä Petraeus esiintyykin rehtorin arvon edustajana saatuaan kolmisen viikkoa aikaisemmin ottaa osaa Upsalassa teologiantohtorien promotsiooniin. Virkaansa Petraeus astui 1/XI¹ pitäen tavanmukaisen virkaanastujaisesitelmänsä ja ensimmäisenä, ennen muita professoreita, joiden esitelmät seurasivat hänen esitelmänsä kunkin viikon keskiviikkona ja lauantaina, kunnes koko professorisarja oli käyty läpi. Ensimmäisen lukuvuotensa Petraeus luennoitsi aiheenansa Genesis-kirja.

Akatemian ensimmäisenä rehtorina Petraeus tietysti sai selviteltäväksensä moninaisia kysymyksiä.

Vaikka jo ennen akatemian perustamista oli tehty esitys kanslerin nimittämisestä, viipyi tämä asia niin kauan, että vasta 23/X 1646 saa Pietari Brahe kansleriksi nimityksensä. Tosin Brahe jo kenraalikuvernöörinäkin oli aikaisemmin monella tavalla vaikuttanut akatemian hyväksi, mutta vasta kansleriksi nimittäminen vakuuttaa Brahelle jatkuvan vaikutuksen akatemian hallintoon. Siihen asti oli varakanslerilla, piispa Rothoviuksella ollut sen enemmän vaikutusvaltaa. Jo varhemmin olivat Rothovius ja Petraeus joutuneet vastakkain eräissä asioissa. Tuskin saattaa epäillä, etteikö tämä kahnauksiin altis suhde vaikutusvaltaisen varakanslerin ja rehtorin välillä monesti vaikeuttanut Petraeuksen toimintaa. Kireitten välien ilmaus lienee m. m. Rothoviuksen jo syystalvella 1640 akatemian konsistorille tekemä tiedustelu, miksi ei rehtorinvaihdos ollut tapahtunut jo 18/XI 1640. Konsistori vastaa Rothoviukselle, että rehtori on ollut vasta niin vähän aikaa virassa.²

Suhde varakanslerin ja konsistorin välillä ei näy myöhemminkään olleen täysin ehjä. Esimerkkinä siitä tietävät akate-

¹ TENGSTRÖM, Vita et merita Isaaci Rothovii, s. 182 mainitsee ajaksi 4/XI 1640.

² Acta cons. acad. aboensis, s. 17.

mian konsistorin pöytäkirjat kevättalvella 1641 kertoa, että professori Martti Stodiuksen mukaan oli varakansleri Rothovius syyttänyt professoreita huolimattomiksi virassaan. Kun ei kukaan konsistorin jäsenistä tiennyt, mikä seikka syytöksen varsinkin näin yleisessä muodossa oli aiheuttanut, päätettiin lähettää¹ rehtori Eskil Petraeus tiedustelemaan, ketä tällainen puhe tarkoitti. Asiakirjat eivät mainitse asiasta tämän enempää.

18/V 1641 Petraeus luovutti rehtorin toimen tavanmukaisin tuomiokirkossa vietetyin juhlamenoin seuraajalleen Mikael Wexioniukselle. Aluksi tosin oli ollut tarkoitus, että rehtorius siirtyisi puolivuositain, mutta 9/X 1641 konsistori pyysi, että rehtorinvaihdos tapahtuisi vain kerran vuodessa, toukokuussa. Sellainen järjestys jäikin noudatettavaksi.

Rehtorin toimesta vapauduttuaan Petraeus oli kesällä 1641 Pietari Brahen kutsusta tehnyt matkan Tukholmaan järjestääkseen siellä suomenkielisen raamatun painatusta ja samalla valvoakseen eräitä akatemiaa koskevia taloudellisia kysymyksiä. Hänellä on myöskin hallitukselle ja drotsille Pietari Brahelle esitettävänänsä eräs 9/VII 1641 päivätty luettelo,² joka nähtävästi on akatemian taholta lähtöisin, vaikkei sitä ole konsistorin pöytäkirjoissa; sisällys ilmaisee silti selvästi alkuperän. Tässä kirjelmässä esitetään seuraavat akatemiaa ja sen opettajakuntaa koskevat toivomukset:

- 1) pyydetään muutamia kirkon maatiloja akatemialle;
- 2) toivotaan, että ne professorit, joilla ei ole palkkapitäjää tai pappilaa, saisivat maatilaa hallittavakseen;
- 3) että rehtorin toimi määrättäisiin yksivuotiseksi, koska Turussa ei ollut runsaasti professoreita eikä ylioppilaita;
- 4) pyydetään vapauskirjaa akatemian räätätilille, suutarille ja kalastajalle y. m.;
- 5) esitetään kanslerin virka perustettavaksi;

¹ Acta cons. acad. aboensis, s. 23.

² Åbo akademis registratur 1640—1669 Helsingin yliopiston kirjastossa.

6) toivotaan, että akatemian tulot saataisiin pitää lyhentämättöminä ja että mahdollisella ylijäämällä saataisiin korjata, mitä tarpeelliseksi nähdään;

7) kreivi Brahen erityiseen huolenpitoon esitetään kysymys, että saataisiin ostaa viiniä akatemian ja professorien tarpeeksi, kun varsinkin keväisin usein oli viinin puutetta;

8) pyydetään vahtimestaria akatemialle;

9) tiedustellaan eikö akatemian sinettiä olisi parannettava;

10) oli tiedusteltava, ovatko akatemian professorit arvossa alempia kuin hovioikeuden asessorit, vai ovatko he samanarvoisia kuten Tartossa. Tästä asiasta tarvittaisiin kirjallinen päätös. Pois pyyhittyinä oli samaan kohtaan merkittynä, että Turun hovioikeuden asessorit olivat seuraelämässä vallanneet etusijan.

Suunnilleen samat asiat esitetään toisessakin, jo 28/VI 1641 päivätyssä, myös Eskil Petraeukselle osoitetussa luettelossa. — On muuten tuntematonta, kuinka tarkoin nämä toivomukset ovat tulleet otetuiksi huomioon; siitä päättäen, että niitä vielä useita kertoja uudistetaan, ei niiden toteutuminen ole kovin nopeasti tapahtunut.

Samaisella kesällä 1641 tekemällään Tukholman matkalla sai Petraeus yhdessä Erik Achreliuksen kanssa laatia akatemian puolesta sopimuksen, jolla kirjanpainaja Pietari Wald sitoutui perustamaan kirjapainon Turun akatemian yhteyteen. Sopimusasiakirja on allekirjoitettu Tukholmassa 13/VIII 1641.¹

Paria vuotta myöhemmin Petraeus jälleen saa akatemian asioita muitten ohessa Tukholmaan. Virkatoveriensa innokkaasti kannattamana ja tuomiokapitulin lopullisesti ratkaistua asian Petraeus vastusteluistaan huolimatta joutui myös vuoden 1643:n valtiopäiville edustajaksi. Evästykseksi hänelle annettiin konsistorin taholta seuraavat toivomukset (kokouksessa 23/IX 1643):

¹ TENGSTÖM, Vita . . . Rothovii, s. 189.

- 1) että akatemia saisi pitää tulonsa lyhentämättä;
- 2) olisiko jotakin kirjastoa saatavissa akatemialle;
- 3) että akatemian kirjapainoon saataisiin kreikkalaiset kirjasimet;

4) että Eskil Petraeus tiedustelisi palkkojen maksutapaa: maksetaanko ne hopeassa vaiko kaksinkertaisina kupari-rahassa.

Näistä ehdotuksista näyttää olleen joitakin tuloksiakin. M. m. sai akatemia kirjastonsa pohjaksi Torsten Stålhandsken toimesta hänen sotasaaliiksi ottamansa tanskalaisen kirjaston. Professorien palkkoihin nähden näyttää säilyneistä tilikirjoista päättäen myöskin tulleen parempi järjestys vuodesta 1644 alkaen.

Yleisvaikutelmaksi akatemian konsistorin ensi vuosien pöytäkirjoja seuratessa jää, että ensimmäinen rehtori ja teologian professori Eskil Petraeus oli akatemian keskeisimpiä toimihenkilöitä, jonka puoleen ei arasteltu kääntyä mitä moninaisimmissa asioissa. Koko toiminta-aikansa — ensin professorina ja rehtorina, sitten varakanslerina — on Petraeuksen toimekas käsi huomattavasti vaikuttanut akatemian vaiheisiin. Toivottavasti piirtyy edellä esittämiäni harvojenkin piirteitten valossa hänen hahmonsä oikeassa mitassansa esiin.

VÄINÖ PERÄLÄ.
